

ԸՆԴԵԼՈՒԶՈՒՄ-ՀԱՄԱՐԿՈՒՄ՝ ԾԱՀԱԲԵՏ ՀԱՅԱՊԱՀՊԱՆՈՒՄ

Posted on January 26, 2020 by Keghart

Category: [Opinions](#)

Ստորեւ կը հրապարակենք լիբանանահայ հասարակական բեղուն գործիչ Մեթր Գասպար Տերտերեանի հետաքրքրական յօդուածը Հայ Դատի նկատմամբ արաբ մտաւորականներու եւ գործիչներու դիրքորոշումներուն մասին: Նշենք սակայն, թէ ան չէ յիշատակած Հայկական Ժողովրդային Շարժումին կարեւոր ներդրումը իր բերած 25 օրինակներու գոնէ մէկ մասին մէջ: Ան գրեթէ ամէն ինչ վերագրած է կոմունիստներուն, մինչդեռ ատիկա ճշմարտութեան մէկ մասն է միայն: Չենք ուրանար հայ կոմունիստներուն ու անձնապէս Գասպարին կարեւոր մասնակցութիւնը այս աշխատանքներուն մէջ, սակայն այդ պէտք չէ իրեն կամ ոեւէ մէկուն իրաւունք տար ուրիշներուն կատարածները անտեսելու կամ «մոռնալու»...**Խմբ.**

Մեթր Գասպար Տերտերեան, Պէյրուզ, 13 Հոկտեմբեր 2019

Մերձաւոր Արեւելքի արաբական երկիրներուն, մասնաւորաբար Սուրիոյ, Լիբանանի եւ Եգիպտոսի մէջ, յետեղեռնեան Տարագիր Արեւմտահայութեան ղեկավարները, որոնք կոչուած էին **առաջնորդելու տարագիր բեկորները** այս օտար ափերուն վրայ, վարեցին «**Հայապահպանում**» իրարու **հակոտնեայ** երկու քաղաքականութիւններ՝ մէկը՝ **մեկուսապաշտական** կամ **կեթթոյական**, միւսը՝ **ընդելուզական** կամ **համարկուողական**: Սխալմամբ **ոչ-ազգային** յորջորջուած կամ **կարծուած** հայ համայնավարները **հետեւողականօրէն** կիրարկեցին **ընդելուզումի ճամբով համարկուելու** քաղաքականութիւնը, իսկ **նոյնքան սխալմամբ ազգային** յորջորջուած աւանդական կուսակցութիւնները, երբ անոնց իշխանութեան ղեկը կը գտնուէր «**ԱԶ**» թեւի ձեռքին, վարեցին **կեթթոյական** քաղաքականութիւն, բայց երբ ղեկը գտնուէր «**ԶԱԽ**» թեւի ձեռքին, վարեցին **վարանոտ համարկուելու** քաղաքականութիւն:

Ստորեւ կը հրապարակենք լիբանանահայ հասարակական բեղուն գործիչ Մեթր Գասպար Տերտերեանի հետաքրքրական յօդուածը Հայ Դատի նկատմամբ արաբ մտաւորականներու եւ գործիչներու դիրքորոշումներուն մասին: Նշենք սակայն, թէ ան չէ յիշատակած Հայկական Ժողովրդային Շարժումին կարեւոր ներդրումը իր բերած 25 օրինակներու գոնէ մէկ մասին մէջ: Ան գրեթէ ամէն ինչ վերագրած է կոմունիստներուն, մինչդեռ ատիկա ճշմարտութեան մէկ մասն է միայն: Չենք ուրանար հայ կոմունիստներուն ու անձնապէս Գասպարին կարեւոր մասնակցութիւնը այս աշխատանքներուն մէջ, սակայն այդ պէտք չէ իրեն կամ ոեւէ մէկուն իրաւունք տար ուրիշներուն կատարածները անտեսելու կամ «մոռնալու»...**Խմբ.**

Մեթր Գասպար Տերտերեան, Պէյրուզ, 13 Հոկտեմբեր 2019

Մերձաւոր Արեւելքի արաբական երկիրներուն, մասնաւորաբար Սուրիոյ, Լիբանանի եւ Եգիպտոսի մէջ, յետեղեռնեան Տարագիր Արեւմտահայութեան ղեկավարները, որոնք կոչուած էին **առաջնորդելու տարագիր բեկորները** այս օտար ափերուն վրայ, վարեցին «**Հայապահպանում**» իրարու **հակոտնեայ** երկու քաղաքականութիւններ՝ մէկը՝ **մեկուսապաշտական** կամ **կեթթոյական**, միւսը՝ **ընդելուզական** կամ

համարկուղական: Սխալմամբ **ոչ-ազգային** յորջորջուած կամ **կարծուած** հայ համայնավարները **հետեւողականօրէն** կիրարկեցին **ընդելուզումի ճամբով համարկուելու** քաղաքականութիւնը, իսկ **տոյնքան սխալմամբ ազգային** յորջորջուած աւանդական կուսակցութիւնները, երբ անոնց իշխանութեան ղեկը կը գտնուէր «**ԱԶ**» թեւի ձեռքին, վարեցին **կեթթոյական** քաղաքականութիւն, բայց երբ ղեկը գտնուէր «**ԶԱԽ**» թեւի ձեռքին, վարեցին **վարանտ համարկուելու** քաղաքականութիւն:

Աւանդական կուսակցութիւններու «**ԱԶ**» եւ «**ԶԱԽ**» թեւերու միջեւ գլխաւոր բաժանարար գիծը կ'որոշուէր անոնց Սովետ Հայաստանի **հե՞տ** կամ **դե՞մ** ըլլալը նկատի ունենալով եւ ոչ թէ **ընկերային, հասարակական գիտութիւններու գիտական արժեքափերով...**: Ասկէ՛ Հ. Յ. Դ.ի ղեկը գտնուած Է «**ԱԶ**» թեւին ձեռքը՝ մինչեւ **Հրայր Մարուխեան**, իսկ Ս. Դ. Հ. Կ.ի եւ Ռ. Ա. Կ.ի ղեկը՝ «**ԶԱԽ**» թեւին ձեռքը՝ մինչեւ **Գ. Հանրապետութիւն:**

Հայապահպանման համար **կեթթոյական** քաղաքականութիւնը անհրաժեշտ, օգտակար, արդիւնաւետ եւ անփոխարինելի համարողները իրենց ենթակայ տարագիրները բանտեցին «հայկական» (իմա՛ **կուսակցական**) **նեղ խոզակին մէջ՝** զանոնք **մեկուսացնելով տեղաբնիկ ժողովուրդէն, տոյնիսկ՝ տեղաբնիկ ժողովուրդին վերէն նայելու մարդատեաց խտրականութիւնը յուշեցին** անոնց (այն ծայր աստիճանի, որ այս **խեղճերը** սկսան երդումներ ընել. «Եթէ այդպէս ըրած եմ, կամ եթէ այդպէս ըսած եմ՝ **թող արաբ ըլլամ**»...): Եւ տակաւին՝ տարագիրներուն թելադրեցին **հաւատարիմ մնալ** զիրենք հիւրընկալող արաբ ժողովուրդին երկիրը **գաղութացուցած ֆրանսացի կամ անգլիացի բարձր կոմիսարին**, եւ իբր օրինակելի տիպար, անոնց ղեկավարներէն մին, որ երեսփոխան էր, **քուէարկեց հիւրընկալ երկրի անկախութեան դեմ գործադրելով ֆրանսացի բարձր կոմիսարին հրահանգը:** Իսկ Սովետական Հայաստանի դեմ կոյր թշնամանքը հասած էր այն աստիճանին, որ երկրին խորթացած տարագիրներուն կատարել տուին **ասպնջական արաբ երկրին դեմ լրտեսական աշխատանքներ** ի շահ ամերիկեան իմփերիալիզմին եւ **ի վնաս Սովետական Միութեան, ներառեալ՝ Սովետական Հայաստանի...**: Տարագիրներու այս **խորթացումն ու մեկուսացումը տեղաբնիկ ժողովուրդին նկատմամբ**, եւ՝ գաղութարար ու իմփերիալիստ օտար տերութիւններուն ծառայող այս հայ տարագիրները՝ **կասկածելի եւ անվստահելի տարրեր դարձան տեղաբնիկ ժողովուրդի աչքին**, ինչ որ պատճառ եղաւ որ մենք **չկարողանանք մեր հողային դատին կողքին շահիլ արաբ ժողովուրդներն ու պետութիւնները:**

Հայապահպանման համար **ընդելուզումի ճամբով համարկուելու** քաղաքականութիւնը որդեգրեցին այս երկիրներուն մէջ ապրող եւ գործող **հայ կոմունիստ տարագրեալները՝** մասնակցելով հիւրընկալ երկրի ժողովուրդի կեանքի բոլոր (ներառեալ՝ ընկերային, քաղաքական, ռազմական, տնտեսական ու մշակութային) մարզերուն, **ծանօթանալով անոր պատմութեան, մշակոյթին ու քաղաքական ճակատագրին, փոխադարձաբար**

ունեցած **Կոմկուսի պլոք** կամ **ձախակողմեան պլոք**, Լիբանանի խորհրդարանի **ճանաչումի երկու բանաձեւերն ալ ո՛չ մէկ քաղաքական կեցուածք կ'արտայայտեն, ո՛չ մէկ իրաւական արժէք ունին եւ ամօ՛թ** մըն են ոչ միայն խորհրդարանի ճակատին, այլեւ անոր անդամ **հայ երեսփոխաններուն**, մինչդեռ մեծ մասամբ կոմունիստ հայերու համարկումի քաղաքականութեան շնորհիւ ահա՛ թէ ինչ ըսած են արաբ 25 յառաջդիմական եւ դեմոկրատ-ձախ մտաւորականներ.

1 - Սուրիացի իրաւաբան, պատմաբան եւ ազգային ազատագրական պայքարի մարտնչող մտաւորական **ՖԱՅԷՉ ԱԼ-ՂՈՒՍԷՅՆ** (1889-1968) դեռ 1917-ին Պոմպէյի մէջ (Հնդկաստան) իրատարակեց Մեծ Եղեռնին նուիրուած հատոր մը, որուն **ճշմարտախօս** վերնագիրն էր «Հայաստանի Մէջ Գործուած Ջարդերը» («ալ-Մազապէի Փի Արմինիա») եւ ոչ թէ **«Օսմանեան Կայսրութեան մէջ...»**: Երկարօրէն նկարագրելէ յետոյ ջարդերն ու տեղահանութիւնները, ան կ'եզրակացնէ. «Ըստ վիճակագրական տուեալներու, Արեւելեան Թուրքիոյ **Հայկական Նահանգներուն մէջ** ջարդուած հայոց թիւը կը գնահատուի **մէկ միլիոն երկու հարիւր հազարէն աւելի**, ներառեալ այն հայերը, որոնք սովամահ մեռան տեղահանութեան ճամբուն վրայ»: (Լիբանանի Կոմկուսի Հայկական Կազմակերպութեան «Կանչ» եւ «Ազգային Մշակոյթ» շաբաթաթերթերու խմբագրութեանց պատասխանատու Պարոյր Երեցեան Մեծ Եղեռնի 80-րդ տարելիցին առիթով 1995 թուին արաբերէն հատոր մը իրատարակեց Հայոց Ցեղասպանութեան մասին, որուն մէջ բազմաթիւ մեջբերումներ կան **Ֆայեզ ալ-Ղուսէյնի** այս գիրքէն: Գիրքին յառաջաբանը գրեց Կոմկուսի Քաղաքիւրոյի անդամ Ղասսան Ռիֆաային):

2 - Լիբանանցի մեծահամբաւ բանաստեղծ ՍԱԻՏ ԱԹԸԼ (1912-2014) Երեբունիի հիմնադրութեան 2750-ամեակին առիթով Լիբանանահայ Գրական Շրջանակին կազմակերպած հանդիսութեան, Լիբանանեան Լսարանին մէջ (Cénacle Libanais), փրոֆ. Վարազդատ Յարութիւնեանի եւ փրոֆ. Փասքալ Փապուճեանի կողքին խօսք առնելով հայկական ճարտարապետութեան մասին, ըսաւ. **«Հայկական Հողային Դատը** գուցէ եւ մարդկութեան խիղճը անհանգստացնող ամենէն կարեւոր բանն է: Երբ մարդկային քաղաքակրթութեան բոլոր մարգերուն մէջ իր նպաստը բերած ստեղծագործ արտակարգ ժողովուրդի մը **երկու երրորդը կը բնաջնջուի** պատմութեան քարտէսէն, ասիկա աներեւակայելի ցեղասպանութեան ոճիր մըն է...: Այս դատը ո՞ր հասած է հիմա: Իմ անձնական պատկերացումովս, եւ աշխարհի ամեն անկիւնը գտնուող պատուարժան մարդուն խղճմտանքով, **պետք չէ սպասել մեծ տերութիւններու, որ իրաւունքը տան հայ ժողովուրդին**: Հայկական գանգուածներու ճակատամարտ մը ի՞նք պետք է պարտադրէ **վերականգնումը պատմական Հայաստանին**, հայութեան **բռնագրաւեալ հայրենիքին**, գերիշխան պետութեան մը մէջ եւ **իր պատմական հողերուն վրայ, ինչ որ շահ մը պիտի ըլլար մարդկային քաղաքակրթութեան»**:

3 - Սուրիացի պատմաբան ԱՀՄԷՏ ՌԻԱՍՖԻ ՉԱԲԱՐԻԱ Հալէպի մէջ 2008 թուին իրատարակուած «Ուղեւորութիւն Դեպի Եփրատ» վերնագրով հատորին մէջ կը խօսի

1916-ին Եփրատի հովիտ իր այցելութեան մասին, եւ կը գրէ. «Ապի Հարիրայի մէջ տեսայ մեծ, հարիւրաւոր վրաններով վրանաքաղաք մը հայ տեղահանեալներու կարաւաններուն, որոնք **աքսորուած էին թուրանական կառավարութեան կողմէ** (այդ ժամանակի) **իրենց հայրենիք Հայաստանէն...**»:

4 - Սուրիացի պատմաբան ՇԵՅՆ ԲԱՍԷԼ ԱԼ-ՂԱԶԶԻ Հալէպի մէջ 1927-ին հրատարակած (1949-ին վերահրատարակուած) իր «Ոսկիի Գետը Հալէպի Պատմութեան Մէջ» վերնագրով հատորին մէջ կը գրէ. «1915 թուականին **թուրանական Թուրքիան սկսաւ հայերը աքսորել իրենց պատմական հայրենիքէն...**»:

5 - Սուրիացի պատմաբան ՄՈՒՀԱՄՄԵՏ ԲԸՐՏ ԱԼԻ իր «Յիշատակներ» (Դամասկոս, 1951) եւ «Շամի Ծրագրեր» (Պէյրուք, 1969) հատորներուն մէջ գրած է. «1915 թուին թուրանական իթթիհատականները գործեցին **ցեղասպանութեան եւ զանգուածային տեղահանութեան ոճիրները հայոց պատմական հայրենիքին մէջ**: Իրենց գաղտնի համագումարին մէջ, անոնք նաեւ որոշած էին **նոյնը ընել արաբներուն**»:

6 - Լիբանանցի Միջազգային Հանրային Իրաւունքի մասնագետ փաստաբան եւ իրաւագետ ՄՈՒՍԱ ՓՐԷՆՍ (1925-1998) 1967 թուին հրատարակեց «Մոռցուած Ցեղասպանութիւնը՝ Հայասպանութիւնը (L'ARMÉNOCIDE)» վերնագրով բազմահատոր երկասիրութիւնը (Ֆրանսերէն), իսկ 1975 թուին զայն վերահրատարակեց լրացումներով եւ նոր վերնագրով՝ «Հայոց Դէմ Չարդերը՝ Մարդկութեան Դէմ Գործուած Ոճիրներ» (արաբերէն): Այս գիրքերուն մէջ ան պահանջեց միջազգային դատավարութիւն մը՝ **Նիւրեմպերկի նման**, նիւթական հատուցումներու կողքին **վերականգնելով Արեւմտեան Հայաստանի անկախ պետութիւնը**: (Առաջին գիրքը ֆրանսերէնէ արաբերէնի թարգմանեց եւ 1996 թուին Հալէպի մէջ հրատարակեց Կիլիկիոյ Մշակութային Միութիւնը):

7 - Եգիպտացի բանասէր ՖՈՒԱՏ ՀԱՍԱՆ ՀԱՖԷՉ 1986-ին Գահիրէի մէջ իր հրատարակած «Հայ Ժողովուրդի Պատմութիւնը Սկիզբէն Մինչեւ Այսօր» վերնագրով հատորին մէջ յատուկ գլուխ մը յատկացնելով Մեծ Եղեռնին, գրած է. «Հայոց դէմ բնաջնջումի ջարդերը շարունակուեցան 1894-էն մինչեւ 1915, եւ այս վերջինը յանգեցաւ **Արեւմտեան Հայաստանի հայերէ պարպումին...**»:

8 - Սուրիացի գրող ԺԻՀԱՏ ՍԱԼԷՀ 1987-ին Պէյրուքի մէջ իր հրատարակած «Թուրանականութիւնը Արմատականութեան եւ Ֆաշիզմի Միջեւ» վերնագրով հատորին մէջ գրած է. «Բռնազաւթուած Արեւմտեան Հայաստանի մէջ հայ ժողովուրդի ցեղապաշտական ցեղասպանութիւնը թուրանական Օսմանեան Կայսրութեան կողմէ, հայ ժողովուրդէն միանգամընդմիջտ ազատուելու համար էր, որպէսզի ան **Արեւմտեան Հայաստանը պահանջելու կամ հոն վերադառնալու** այլեւս անկարող ըլլայ...»:

9 - Սուրիացի համայնագիտարանագիր եւ բանասէր ՆԱԱՅԻՄ ԱԼ-ԵԱՖԻ (1936-2003) 1992-ին Լաթաքիոյ մէջ իր հրատարակած «Հայոց Դէմ Գործուած Չարդերն ու Արաբ

Հանրային Կարծիքին Դիրքորոշումները Ատոնց Նկատմամբ» վերնագրով հատորին մեջ գրած է. **«Եթե թուրանական թուրքերու կողմէ հայոց դեմ գործուած ցեղասպանութիւնը կը ցնցէ մարդկային խիղճը եւ զայն կը մղէ բողոքելու ու մերժելու ադամորդիներու միջեւ այսպիսի վայրագ գործելակերպը, ապա ատիկա կրկնակի արձագանգ կ'ունենայ արաբ մարդոց խիղճին մէջ: Հայ Դատը մէկ կողմէ մարդկային ընդհանրական ողբերգութիւն մըն է, միւս կողմէ սերտօրէն կապուած է արաբ ազգին պատճառուած սրտակեղեք ցաւերուն հետ: Արդ, Հայկական Դատը ցարդ մնաց առանց արդար լուծումի, թրքական իրերայաջորդ կառավարութիւնները կ'ուրանան հայոց դեմ իրենց գործած ցեղասպանութիւնը...: Սակայն հայերը կը շարունակեն պայքարը եւ կը պահանջեն երեք բան, որոնք իրենց մարդկային օրինական ու իրաւական իրաւունքներն են. 1) ճանաչումը ցեղասպանութեան, 2) ատոր նիւթական արդար հատուցումը, եւ 3) վերադարձը հայրենի հողերուն, զորս չկրցան բնաջնջել թուրքերը: Փանթըրքական եւ սիոնական ֆաշիզմը թէեւ կրնան հայերու եւ արաբներու խումբեր սպանել, սակայն չեն կրնար սպանել հայոց ազգն ու հայրենիքը եւ արաբ ազգն ու Պաղեստինը, ԻՍԿ ԱՊԱԳԱՆ ԿԸ ՊԱՏԿԱՆԻ ԱՆՈՐ, ՈՐ ՏԵՐ ԿԸ ԿԱՆԳՆԻ ԻՐ ԴԱՏԻՆ ՈՒ ԿԸ ՊԱՅՔԱՐԻ ԱՆՈՐ ՀԱՄԱՐ»:** (Այս ոսկեղէն ճշմարտութիւնը կը յանձնենք Արեւմտեան Հայաստանը մոռացութեան տուող **անջիղ** եւ **անողնաշար** ազգային ճիւղերու ուշադրութեան - Գ. Տ.):

10 - Լիբանանցի պատմագետ եւ բանասեր ԴՈԿՏ. ՍԱԼԵՀ ՉԱՀՐԵՏՏԻՆ, որ մասնագիտացած է Հայկական Դատին մէջ, հեղինակած է շարք մը հատորներ հայ ժողովուրդի պատմութեան եւ հայկական քաղաքակրթութեան, նաեւ՝ Հայկական Դատին մասին: Անոնց մեծագոյնն է «Հայերը՝ Ժողովուրդ Մը եւ Դատ Մը» վերնագրով համապարփակ հատորը, որուն բովանդակութեան սատարեցին երկու լիբանանահայ կոմունիստներ՝ Պարոյր Երեցեան եւ Մեթր Գասպար Տերտերեան (անոնց հետ իր ունեցած հարցազրոյցները երեք ամիսներու տեւողութեան սփռուեցան «Սաուր ուլ-ժապալ» ռատիոկայանէն): Այդ հատորը ան կ'եզրափակէ հետեւեալ պարբերութեամբ. «Փանթըրքիզմը հարիւր տոկոսով սիոնիզմ է, իսկ ասոնց առնչութիւնը իրարու՝ պորտակապային է: Փանթըրքիստ իթթիհատը գործադրեց հայոց ցեղասպանութիւնն ու զանգուածային տեղահանութիւնը՝ **բռնազաւթելով անոնց պատմական հայրենիքը**, իրականացնելու համար փանթըրքիզմի ծաւալողապաշտ երազը՝ **հողային անմիջական կապ ստեղծել Թուրքիոյ եւ Ազրպէյճանի միջեւ**: Այդ երազը կը պահանջէր **արեւմտահայութեան ու արեւելահայութեան բնաջնջումը եւ երկու Հայաստաններուն բռնազաւթումը**, որպէսզի Թուրքիա այսպիսով կապուէր **Կեդրոնական Ասիոյ թրքացեղ ու թրքալեզու երկիրներուն հետ**, ուրկէ օսմանցիները եկած էին Փոքր Ասիա, որու մէջ անոնք **եկուորներ էին...»:**

11 - Լիբանանցի պատմագետ եւ իրաւագետ ԴՈԿՏ. ՏԱԿՏ ԱՊՈՒ ՄԱԼՀԱՊ ԱԹԱԼԼԱ, «Պատմութիւն» եւ «Ժամանակակից Միջազգային Աշխարհաքաղաքական Յարաբերութիւններ» նիւթերու դասախօս Լիբանանեան Համալսարանին մէջ, իր

հեղինակած «Հայկական Հարցը Ժամանակակից Աշխարհակարգին Մեջ» վերնագրով հատորին մեջ կը գրե. «Հայաստանը՝ երրորդ հազարամեակին մեջ շարունակուող հարց մըն է: Ամեն տարի նշուող 24 Ապրիլի թուականը կը խորհրդանշէ հայոց ցեղասպանութիւնը եւ **իրարու կը կապէ հայ ժողովուրդն ու անոր զաւթուած հայրենի հողը**: Հայոց Ցեղասպանութեան միջազգային պարզապէս ճանաչումը ինքնաբերաբար (ipso facto) կը նշանակէ **ճանաչումը բռնագրաւեալ հայրենի հողին**, որուն կը հետեւի **այս հողերուն վրայ ինքնորոշուելու** հայոց իրաւունքին ճանաչումը...»:

12 - Աղեքսանդրիոյ համալսարանի «Ժամանակակից Պատմութիւն» նիւթի դասախօս ՓՐՈՖ. ՄՈՒՀԱՄՍԵՏ ՌԻՖԱԱԹ ԱԼ-ԻՍԱՄ 2003 թուին Գահիրէի «Նուպար» հրատարակչատան միջոցով լոյս ընծայած իր «Հայկական Դատը Օսմանեան Պետութեան Մեջ. 1878-1923» վերնագրով հատորի Բ. մասին մեջ, «Հայոց Դեմ Գործադրուած Ցեղասպանութիւնը Ողբերգութեանց Մայրն Է» ենթախորագրին տակ կը գրե. «**Փանթուրանական վարդապետութեամբ գերյագեցած իթթիհատականները հայ ցեղը արմատախիլ ըրին իր պատմական հայրենիքէն՝ գործելով քսաներորդ դարու առաջին զանգուածային ցեղասպանութիւնը՝ կանխամտածումով եւ կանխածրագրումով...»:**

13 - Սուրիացի բանասէր ՕՍԱՐ ՍԱԼԻՊԻ (1951-2003) 1996-ին Դամասկոսի մեջ լոյս ընծայած իր «Տէյր Էլ-Չօրի Սանճաքը Օսմանեան Ժամանակաշրջանին՝ Վարչականօրէն եւ Քաղաքականօրէն» վերնագրով հատորին մեջ կը գրե. «**Արդեօ՞ք հակասած կ'ըլլանք պատմութեան, եթէ ըսենք, որ հայոց դեմ գործադրուած մեծ սպանդները կազմակերպուած էին հրեայ սիոնական Իթթիհատի կողմէ, Ապտուլ Համիտ Բ. սուլթանի գահընկեցութենէն ետք: Հայոց ջարդերն ու իրենց պատմական հայրենիքէն անոնց տեղահանութիւնները շարունակուեցան ամբողջ յիսուն տարի, որու հետեւանքով Արեւմտեան Հայաստանի տարբեր շրջաններէն մեծ թիւով արքայորդներ Սուրիա եւ Տէյր Էլ-Չօրի սանճաքը հասան**»:

14 - Տէյր Էլ-Չօրի Արաբ Կանանց Միութեան նախագահ եւ պատմութեան ուսուցչուհի, կոմունիստ ՄՈՒՀՍԻՆԷ ԱԱՅԵԱՇ (1935-2000) յայտարարած է. «**Ամեն Ապրիլի 24-ին կը յիշենք 1915 թուի Հայոց Ցեղասպանութեան սեւ ոճիրը, որ խլեց կեանքը մէկ միլիոնէ աւելի հայոց, որոնք նահատակուեցան, որպէսզի ապրի Արեւմտեան Հայաստանը: Ոճրագործներուն գլխաւորներէն էին այն քաղաքական մարդիկն ու գիւնուորականները, որոնք իրենց սեւ մատնահետքերը թողուցին Թուրքիոյ այս ժամանակաշրջանի արիւնալի պատմութեան վրայ: Անոնք էին ծագումով հրեայ, թուրանական Իթթիհատի «տէօնմէ» սիոնական ղեկավարներ Էնվերը, Թալէաթն ու Ճեմալը**»:

15 - Սուրիացի պատմաբան եւ հրապարակագիր ՍԱՄԻՐ ԱԱՐՊԱՇ, հեղինակը «Հայաստան՝ Հող եւ Ժողովուրդ» (Պէյրուք, 1991) եւ «2015 - Հայոց Ցեղասպանութեան 100-րդ Տարելիցը» (Դամասկոս, 2014) վերնագիրներով հատորներուն, հետեւեալը գրած

Է. «**Հայկական Դատը մինչև այսօր առկա կը մնայ մարդկութեան ճակտին վրայ, բայց խորապէս խրած՝ մարդկային խղճմտանքին մէջ, սակայն՝ առանց լուծումի: Միջազգային օրինականութիւնը պարտի ի վերջոյ զօրակցիլ եւ իր ձայնը ցեղապաշտ թուրք պետութեան ձայնէն աւելի բարձր հնչեցնել, քանի որ վերջինս փախուստ կու տայ եւ հայ ժողովուրդին չի վերադարձներ անոր հողային ու նիւթական հատուցումի ամբողջովին օրինական ու արդարացի իրաւունքները»:**

16 - Լաթաքիաբնակ սուրիացի մեծ վիպագիր ՀԱՆՆԱ ՄԻՆԱ իր «Կեռաս Բերանը» («ալ-Ֆամմ ալ-Քարազի») վէպը ամբողջութեամբ նուիրած է Հայ Դատին եւ թուրանական Թուրքիոյ հետ դաշնակցած ֆրանսական գաղութարարութեան դէմ հայ-արաբական միացեալ պայքարին: Այս գիրքին մէջ Հաննա Մինա կը գրէ. «**Հայ ժողովուրդը օժտուած է յեղափոխական պայքարի միջազգայնական շունչով, որուն շնորհիւ այս հին ժողովուրդը անպայման պիտի յաջողի հասնիլ իր պատմական հայրենիքի՝ Արեւմտեան Հայաստանի ազատագրումին, Սովետական Հայաստանի նման, որպէս միակ արդար լուծումը իր հողային դատին»:** (Հաննա Մինա եղած է Լաթաքիոյ նաւահանգիստի բեռնակիր, Սուրիոյ եւ Լիբանանի Կոմկուսի անդամ: Ան կը գործակցէր Իսկէնտերունի Սանճաքի հայ կոմունիստներուն հետ: Ինքնագարգացումով՝ ան դարձաւ արաբական աշխարհի ժամանակակից մեծագոյն վիպագիրներէն մէկը՝ իրեն գաղափարակից մեծ վիպագիր ԱՊՏԷԼ ՌԱՀՄԱՆ ՄՈՒՆԻՖԻ մակարդակով: Այս վերջինն ալ իր երեք վէպերուն մէջ՝ «Քաղաքի Մը Կենսագրութիւնը» («Սիրեթ Մետինէ»), «Աղին Քաղաքները» («Մուտուն ալ-Միլի») եւ «Սեւութեան Հողը» («Արտ ալ-Սաուտա՛ա») (լոյս տեսած նոյն յաջորդականութեամբ՝ 2000, 1986-1989 եւ 1999 թուականներուն), կերտած է հայու դրական ու թանկարժէք կերպարներ եւ պաշտպանած հայոց Հողային Դատը...):

17 - Սուրիացի ծանօթ գրող եւ բեմագիր (սենարիստ) ՀԱՍԱՆ Մ. ԵՈՒՄԷՖ, «Հողին Եղբայրակցութիւնը» («Ուխուուաթ ալ-Թուրապի») հեռուստատեսիլային մեծարժէք հաղորդաշարի բեմագրութեան հեղինակը, գրած է. «**Թուրանական թուրքերը շրջանի ժողովուրդներուն, ներառեալ հայ հին ժողովուրդին դէմ կիրարկեցին բիրտ ուժի արարքներ, որոնց նմանը չկայ շրջանի պատմութեան մէջ: Մեր հայ եղբայրները 20-րդ դարու առաջին քառորդին արտորուեցան իրենց պատմական հայրենիք Հայաստանէն եւ ցեղային մաքրագործումի դաժանագոյն գործողութեան ենթարկուեցան»:**

18 - Հայոց Ցեղասպանութեան 70-րդ տարելիցին առիթով Լիբանանի Կոմկուսը 1985 թուին հրապարակեց 10 տպագիր էջէ բաղկացած պաշտօնական «Յայտարարութիւն» մը՝ որդեգրելով Արեւմտեան Հայաստանի ազատագրութեան եւ արդի Թուրքիայէն պահանջուելիք նիւթական հատուցումի գումարին շուրջ կուսակցութեան Հայկական Կազմակերպութեան Վերին Մարմինն մշակած ծրագիրը: Իր հերթին, Հայկական Կազմակերպութիւնը «Ազգային Մշակոյթ» շաբաթաթերթին մէկ թիւը յատկացուց 30 լիբանանցի գրական, քաղաքական ու մտաւորական դէմքերու ի նպաստ Հայկական Հողային Դատին վկայութիւններուն:

19 - Լիբանանցի իրաւաբան եւ պաշտպանութեան նախկին նախարար ՄԵԹՐ ԱԼՊԵՌ ՄԱՆՍՈՒՐ (տողերուս հեղինակին դասընկերը Սեն ժոզէֆ Համալսարանի իրաւագիտութեան եւ Տնտեսագիտութեան Ֆաքիւլթէին մէջ), Մեծ Եղեռնի 70-րդ տարելիցին առիթով յայտարարեց. «**Բռնագաւթեալ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ օսմանեան թուրանական գաղութարարութեան ձեռամբ հերոսական հայ ժողովուրդին դէմ գործուած հրէշային ոճիրին 70-րդ տարելիցին առիթով, կ'ողջունենք հերոսական հայ ժողովուրդին դիմադրական կեցուածքը, փա՛ռք ու պատիւ կու տանք անոր նահատակներուն, որոնք ինկան որպէսզի ապրի ու վերականգնի Արեւմտեան Հայաստանը՝ հայ ժողովուրդի այժմ գրաւեալ պատմական հայրենիքը, օրինակ հանդիսանալով աշխարհի բոլոր մարտնչող հայրենասէրներուն: Հայ ժողովուրդին արդար իրաւունքն է ազատօրէն ինքնորոշուիլ իր պատմական հայրենի հողերուն վրայ**»:

20 - Լիբանանցի հասարակական գործիչ եւ հրապարակագիր, Կոմկուսի Քաղաքացիական անդամ ԶԵՐԻՄ ՄՐՈՒՌԷ Նոյն առիթով յայտարարեց. «Հայոց Ցեղասպանութեան ոճիրը 20-րդ դարու իր տեսակին մէջ առաջին ողբերգութիւնն է, որ բնաջնջեց մէկուկէս միլիոն հայեր, անգէն զաւակները հայ հին ժողովուրդին, եւ որ իր պատմական հայրենիքէն ամբողջութեամբ արքորեց ժողովուրդ մը, որուն արդար դատը ամէն ազատատենչ ժողովուրդ կը հետաքրքրէ, որովհետեւ թուրանական ֆաշիզմը մինչեւ օրս անպատիժ կը մնայ: **Հայ Դատին արդար լուծումը Արեւմտեան Հայաստանի ազատագրումն է**»:

21 - Լիբանանցի երեսփոխան, Յառաջդիմական Սոցիալիստական Կուսակցութեան ղեկավար դէմքերէն, ժողովրդասէր ՖԵՐԻՏ ԺԸՊՐԱՆ յայտարարեց. «1915 թուին օսմանեան գաղութարար վարչակարգին գործած ոճիրները հայ ժողովուրդին եւ անոր **պատմական հայրենիք Հայաստանի դէմ**, անպատիժ ձգուելիք կամ **մոռացութեան տրուելիք** ոճիրներ չեն, **Պատմութիւնը այդպիսի մոռացումը չի ներեր...: Հայ ժողովուրդը մեծ է, քանի որ չէ մոռցած իր նահատակներն ու բռնագրաւեալ հայրենիքը**...»:

22 - Լիբանանցի յառաջապահ բանաստեղծ ԱՏՈՆԻՍ յայտարարեց. «Հայ հին ժողովուրդի մէկուկէս միլիոն զաւակներու ցեղասպանութեան տարելիցը կը զուգարհիպի արաբական աշխարհին - մասնաւորաբար Լիբանանի մէջ - ուրիշ ցեղասպանութեան մը, աւելի քան քառորդ դարէ ի վեր սիոնիզմին կողմէ ուղղակի կամ իր շրջանային զինակիցներուն կողմէ փոխանորդաբար: Այսպիսով՝ հայն ու արաբը կը միանան իրարու: **Այս միացումէն կը բխի աննահանջ յեղափոխութիւն մը Զարին ու Խաւարին դէմ՝ վասն Լոյսին յաղթանակին**, որ մարդիկը կ'ազատագրէ եւ անոնց առջեւ նոր հորիզոններ կը բանայ: Ջերմագին սիրով **կը խոնարհիմ հայ ժողովուրդին եւ անոր հողային արդար դատին առջեւ**, եւ վստահ եմ, որ այս **ստեղծագործ ու մարտունակ ժողովուրդը՝** ոչ միայն **պիտի ազատագրէ իր բռնագրաւեալ հայրենիքը**, այլեւ շրջանի ժողովուրդներուն կողքին պիտի մարտնչի ի խնդիր անոնց ազատագրութեան ու

յառաջդիմութեան»։ (Ատոնիս 5 Ապրիլ 1975-ին ներկայ եղած էր Սեն Ժորժ պանդոկին մէջ Մեծ Եղեռնի 60-ամեակի Ոգեկոչման Լիբանանի Համազգային Մարմնի կազմակերպած ճաշկերոյթին, որուն հրահրուած էին 400 լիբանանցի ականաւոր դէմքեր, եւ որուն հանդիսավարը համեստս էր: Ճաշկերոյթին վերջաւորութեան, ոգեւորուած բանաստեղծը ինծի յանձնեց իր այս սրտաբուխ յայտարարութիւնը...):

23 - Լիբանանի վարչապետներէն ՌԱՇԻՏ ԱԼ-ՍՈԼՀ Մեծ Եղեռնի 70-րդ տարելիցին առիթով յայտարարեց. «Թուրքիոյ երիտթուրք թուրանական կառավարութիւնը մեծագոյն ոճիրը գործեց հայ ստեղծագործ ու շինարար ժողովուրդին դէմ՝ ջարդելով մէկուկէս միլիոն անզէն հայեր **մեծ տերութիւններու մեղսակցութեամբ**, չարաշահելով Ա. Աշխարհամարտին առիթը: Կը խոնարհիմ հայ նահատակներու յիշատակին առջեւ եւ կ'ըսեմ՝ **հայ ժողովուրդին իրաւունքն է վերադառնալ իր պատմական հայրենիքը՝ Արեւմտեան Հայաստան**, հոն վերականգնել իր լուսաւոր քաղաքակրթութիւնը, որ նպաստած է աշխարհի այլ ժողովուրդներու քաղաքակրթութեանց հիմնումին...»։ (Լիբանանի Կոմկոսի Հայկական Կազմակերպութեան Վերին Մարմնի քարտուղար Պարոյր Երեցեան կուսակցական պարտականութիւն ունէր շաբաթական հանդիպումներ ունենալու վարչապետ Ռաշիտ ալ-Սոլիի հետ...):

24 - Լիբանանի խորհրդարանի փոխնախագահ ԷԼԻ ՖԸՐՉԼԻ նոյն առիթով յայտարարեց. «Փանթուրքիզմի ծրագրին գործադրութեամբ, Թուրքիոյ երիտթուրքական-սիոնական կառավարութիւնը ոչ միայն ցեղասպանեց հայ ժողովուրդը իր հայրենիքին՝ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ, այլեւ անկէ բռնահանեց զինք, եւ **մինչեւ այսօր անպատիժ մնաց Միջազգային Ընտանիքի մեղսակցութեան հետեւանքով**: Միջազգային Հանրային Իրաւունքը Տարագիր Հայութեան իրաւունք կու տայ վերադառնալու իր պատմական հայրենիքը՝ Արեւմտեան Հայաստան, անոր հողին վրայ ինքնորոշուելու եւ Թուրքիայէն **ստանալու ոչ միայն նիւթական, այլեւ հողային հատուցում**: Անշուշտ, մէկուկէս միլիոն հայ նահատակներու կեանքը **անկարելի է հատուցել** որեւէ գումարով, իսկ **կարելին՝ վերադարձն է Արեւմտեան Հայաստան...»**։

25 - Լիբանանի նախկին նախարարներէն ՄՈՒՀԱՄՄԵՏ ՊԱՅՏՈՒՆ նոյն առիթով յայտարարեց. «**Հայոց Հողային Դատը լիբանանցիներուս վրայ պարտք կը դնէ զօրակցիլ մեր հայ եղբայրներուն** իրենց պայքարին մէջ, որպէսզի անոնք յաջողին ձեռք բերել իրենց **հիմնական իրաւունքները, առաջին հերթին ԻՐԵՆՑ ԲՆԱԿԱՆ ԻՐԱԴՈՒՆԸՐ՝ ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԻՆ ԻՐԱԴՈՒՆԸՐ**»։

Երբ արաբ՝ լիբանանցի, սուրիացի եւ եգիպտացի, իսլամ թէ քրիստոնէայ, **բայց գիտակից ու յառաջդիմական** մտաւորականներ (պատմաբան, վիպագիր, բանաստեղծ, պետական թէ հասարակական գործիչ), շփուելով իրենց հետ **համարկուող** հայ յառաջդիմականներու հետ, այսպիսի կեցուածքներով **ամբողջապէս, անվերապահ եւ անմնացորդ զօրավիգ կը կանգնին Տարագիր Արեւմտահայութեան Հողային Դատին**, արդար, իրաւ եւ ճշմարիտ չըլլա՞ր երբ ըսենք, թէ **հայապահպանումի ՇԱՀԱԲԵՏ**

քաղաքականութիւնը **ընդելուզումի ճամբով համարկումն է** հիւրընկալ երկրին ու ժողովուրդին հետ եւ ոչ թէ **մեկուսացումն** ու **կեթթոյացումը**, եւ թէ այս տեսակի արաք **հայասերները** հայոց Հողային Դատը շատ **աւելի լաւ ըմբռնած են եւ անոր արդարութեան ու հրամայականութեան աւելի խորապէս համոզուած են**, քան այն հայերը, որոնք Մեծ Եղեռնի դարադարձին անգամ **մոռցան կամ մոռացութեան տուին Արեւմտեան Հայաստանը** եւ թութակաբար կրկնեցին Հայոց Տեղասպանութեան լոկ բարոյական, սնամեջ ճանաչումին **մուրացկանութիւն-մաշած սկաւառակը...** եւ որպէս միակ «նորութիւն», դարադարձի իբր խորհրդանիշ գործածեցին **սիոնական «անմոռուկ»ը (փանթուրքիզմի մանկաբարձ սիոնիզմի «անմոռուկ»ը)՝ սրբապղծելով մեր նահատակներուն յիշատակը:**

Մեր այս աւանդապահ, **պահպանողական** եւ իբր թէ **ազգայնական (ազգայինճի...)** հայ **ուշացած** «յիմար կոյսերը» պահ մը գէթ կը խպնի՞ն արդեօք իրենց յետամնացութեան համար, երբ լսեն, որ Մեծ Եղեռնի 70-րդ տարելիցին արդէն, Լիբանանի **վարչապետը** ըսած է. «**Հայ ժողովուրդին իրաւունքն է վերադառնալ իր պատմական հայրենիք Արեւմտեան Հայաստան եւ հոն վերականգնել իր լուսաւոր քաղաքակրթութիւնը**», որ Լիբանանի խորհրդարանի փոխնախագահը ըսած է. «**Մեկուկէս միլիոն հայ նահատակներու կեանքը ԱՆԿԱՐԵԼԻ Է հատուցել որեւէ գումարով, իսկ ԿԱՐԵԼԻՆ՝ վերադարձն Է Արեւմտեան Հայաստան**», եւ որ լիբանանցի **նախարար մը** ըսած է. «**Հայոց Հողային Դատը լիբանանցիներուս վրայ պարտք կը դնէ զօրակցիլ մեր հայ եղբայրներուն իրենց պայքարին մէջ, որպէսզի անոնք ձեռք բերեն ԻՐԵՆՑ ԲՆԱԿԱՆ ԻՐԱԻՈՒՆԸԸ՝ ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԻՆ ԻՐԱԻՈՒՆԸԸ...»:**

